



Ciril
Zlobec

Sprašujem se

Majhne stvari nas že dolgo več ne vznemirjajo: misel na Župančiča ob stoletnici njegovega rojstva pa je spet vrgla med nas (redkokoli dogodek v slovenski kulturi) razveseljiv nemir: spet se, izzvani z nečim v nas samih, začenjamo spraševati.

Ali smo zmožni — se sprašujem ob tej priložnosti — ob čemerkoli ali komerkoli resnično velikem razmišljati tako, da se pri tem, tudi nasprotujoč drug drugemu, dopol-

njujemo, misel in spoznanje poglobljamo brez tiste razdiralne jezljivosti, ki se nam, zdi se, tako nezmotljivo ponudi, ko skušamo v zboru drugače mislečih izgovoriti skupno besedo? Smo Slovenci — se sprašujem — naklonjeni konkretnim simbolom svojega narodnega ustvarjalnega »genija« tudi potem, ko smo jih že ustoličili? Nam je v oporo ali nas peha v malodušje primerjava (tista intimna, najgloblja v nas) med izpričanimi in razvidnimi vrednostmi iz naše preteklosti in polpreteklosti dobe ter našimi današnjimi, v vsakem od nas morda jasnimi, v javnem medsebojnem soočanju pa ne tako poredkoma zamegljenimi ambicijami? Tudi ustvarjalnimi. Torej primerjava med tem, kar zanesljivo je in na kar mi sami skušamo povezati svoj individualni in narodni dar, ustvarjalno domišljijo in delo, pri čemer seveda pozabljamo, da največkrat primerjamo — če naj si izposodim terminus technicus — tekočo proizvodnjo z izbranimi, redkimi, najvišjimi dosežki preteklosti, gre torej za primerjavo, ko se naša množična dejavnost leta, desetletja znajde pred ogledalom z najsrečnejšimi rezultati dela najbolj zmožnih časovno in duhovno zaokrožene dobe, morda celega stoletja. Ali ni v taki »psihični legi« malodušje najbolj naravno, kot je naravno — vsaj v splošnem občutju časa in generacij — neko nerazpoloženje do velikih del in velikih imen, narodnih simbolov? Nerazpoloženje, ki se kaže v odkrivanju (ki ni nikoli neuspešno) nepopolnosti, kot da bi bila popolnost isto kot veličina. Nerazpoloženje, porojeno iz naše nemoči ali razlogov zunaj nas, zaradi »krivične družbe«? Kdo bi mogel sam zase, v sebi, pravično o tem soditi? Smo dovolj, tudi ta trenutek našega življenja in kulture, potešeni v sebi, v svojih realnih in umišljenih ambicijah, da bi se lahko brez grenkobe prepustili »uživanju« ob delu drugih, razmišljanju, ki prav ob primerjavi z našim vsakdanjikom in nami v njem nam ni zmerom v spodbudo? Recimo ob Župančiču in mitu, ki smo si ga o njem ustvarili ali podedovali od tistih, ki so nam bili učitelji.

Ali pa je že v naravi sami, da je sleherna, z določenimi normami, konvencijami časa že vnaprej opredeljena spoštljivost do kogarkoli, ki je velik (in zato »zaslužen«), v nekem smislu nasilje nad človekom, ko majhen, majčken obstoji pred hladnim piedestalom zmerom nekoga v »nadnaravni« (ne človeški) »velikosti«, ali pa ga predenj, pred takšen piedestal, kar je še mučenje, privedejo drugi? Sicer pa: ali ni tudi že v naravi, da je sleherni odi tik za petami posmeh? Tudi odi hvaležnega naroda velikemu pesniku. Kajti: biti velik pomeni, očito, vdano nositi bremena, ki sta ti jih narod in čas (ti nepredvidljivi kategoriji) naložili na ramena, ne da bi ti, veliki pesnik, sploh vedel zanja, vdano nositi jih, nova in nova in vse številnejša, tudi po smrti. In tako, zdi se, nalagamo s častmi in spoštovanjem tudi bremena svojih stoterih stisk, umetniških in narodnih, danes in tu, na mrtva ramena Otona Župančiča ob stoletnici njegovega rojstva.

Ne šele zdaj, pri Župančiču, že dolgo se mi vsiljujejo takšne in podobne misli, porojene iz naše kulturne realitete, ki ni, ki nikoli ni bila in nikoli ne bo takšna, da bi tiste, ki so vanjo usojeni ali vanjo zaidejo, pomirjevala, jih navdajala z zadovoljstvom. Z manj silovitosti, pa vendar dovolj jasne, so se oglašale že pri Cankarju: Ali je res takšen? je sto in sto drobnih, dvo-mečih nasmeškov otipavalo veliko narodovo odo, zapeto njemu v čast. Toda Cankar . . . je slišati danes v pogovorih o Župančiču. Res šele danes? Hkrati z Župančičem prebiram spet tudi Kosovela, njegovi knjigi člankov, esejev, kritik: » . . . Cankar je umrl, Župančič živi, Cankar govori, Župančič molči!« In skozi Kosovela je vendar govorila cela generacija! Tej Kosovelovi resignaciji — očitku pritrjujejo mnogi tudi danes. Morda že kar v obsegu generacije, kajti prehodi med generacijami, kot kaže, le niso tako zložno splejani, kot prevečkrat sklepamo po brezvetrju, ki se ponuja naši želji po miru, slogi, ker ne ogroža; ne nekdanje Kosovelove generacije (bridko razredčene, temveč predvsem mlade (najmlajše?), kakršen je bil Kosovel, ko je to pisal. Ali ni v tem, razmišljam, tako v preteklosti kot danes, tragična stiska slovenske kulture, ki v sleherni dobi čuti potrebo po svojem Cankarju in zdaj temu zdaj onemu neodpušljivo zameri, da to ni, da ni Cankar, čista sublimacija neomahljivega boja in totalne žrtve, tista srhljivo veličastna podoba poraženca, ki se zmagoslavno reži skozi čas? A ostanimo pri kroniki: dve leti po Kosovelovi smrti, med idejno obupno izpraznjenim slavljenjem Župančiča ob njegovi petdesetletnici, so njegovi tovariši, mladi levičarji v Svobodni mladini, naslovili na pesnika očitek — prošnjo prav v tem smislu: pričakovali smo, da boš nadaljeval Cankarjev boj (ti, najbolj poklicani), pa si nas pustil same, v tiski.

Se je naš odnos, tisti intimni, komaj izraženi, v teh zadnjih petdesetih letih bistveno spremenil? Kljub radikalnim družbenim spremembam in nič manj radikalnim spremembam v usodi naroda. Prebiram Kosovela in mislim na neko čudno zakonitost v ponavljanju nekaterih podobnosti v tako različnih časih, družbi, generacijah . . . »Ta današnja mrtva generacija,« piše Kosovel, »pa ni mrtva, marveč čuti v večini posameznikov vse subtilnejše, potenciranejšje in bolj pekoče, zato čuti veliko bolj Cankarjevo bolnost, razdvojenost, jedkost nego Župančičevo zdravo nerazkrojeno prirodnost . . .« In ob tem stavek iz pisma znanega slovenskega kritika, povabljenega k sodelovanju v pričujoči številki: » . . . nikoli se nisem nadrobneje ukvarjal s

spisi velikega poeta in nikdar nisem čutil posebne afinitete do njegovega evforičnega vitalizma . . . »

Ali je v dinamični zgodovini naroda, ko je vse manj razlogov za nostalgčno vračanje v preteklost, sploh mogoče ohraniti nedotaknjene nekatere simbole iz literature, umetnosti? Ali se nam zmerom kažejo, sami v sebi in v nas čas, docela skladni, v sleherni podrobnosti za vse in vsakogar sprejemljivi? Če pa se že, morajo biti vsaj dovolj oddaljeni, Trubar, Prešeren, ne pa imena, okrog katerih krog časa še ni sklenjen, ki v svoji polemični navzočnosti v nas hočejo biti še kaj več kot »samo« potrditev naše nacionalne samobitnosti, dokaz našega ustvarjalnega duha, imena, ki jih tudi mi *danes* hočemo, tudi v svojem nasprotovanju drug drugemu, v umetniškem in moralnem ocenjevanju drug drugega (kar pa je pri nas Slovencih še zmerom tako tragično prepleteno) postavljati za vzor, normo, obrazec, kažiopot, zavezo, ali pa vse, ali del tega, zanikati. Nekaj takšnih nesporazumov, resničnih ali namišljenih, smo pred kratkim doživeli tudi pod Župančičevo zastavo, vendar, najbrž, ne zaradi Župančiča, ampak zaradi nas samih v tem negotovem iskanju naše lastne podobe tega trenutka. V marsikateri literaturni (in ne samo literarni) polemiki si Župančiča (tudi to je usoda velikih) po nepotrebnem izposojamo in z njim celo drug drugega plašimo. Kolikokrat smo v dnevniških polemikah neodgovorno oteпали z iztrganimi naslovi njegovih pesmi, recimo: njegove znamenite pesmi *Veš, poet, svoj dolg?*, tega homersko preprostega bojnega krika in pogumnega dejanja Slovenca Otona Župančiča leta 1941, v prvem letu okupacije, ko sta si narodnoosvobodilna vojna in revolucija šele utirali pot. Kakšna spozaba nad tragično veličino časa in človeško veličino pesnika, ko s tem krikom, ki je v *svojem* času res odmeval od gore do gore, segal čez Dravo in Savo, zavijal, škripal in hlipal kot volk, danes pa nam o vsem tem *živo priča*, ko torej s tem velikim Župančičem s pedagoško tečnostjo mahamo mladim pod nosom — samo zato, ker se je njihova poezija tako »surovo« odmaknila od tradicije, od katere je Župančič »najsvetlejši zgled«.

Morda pa je prav to usoda velikih: mitizacija prinaša s sabo skrajno poenostavljanje, samo tako se namreč lahko zakorenini in ohranja v naši zavesti in spominu, toda žal skoraj praviloma vse bolj in bolj le s svojimi simbolnimi znaki, lahko zapomnljivimi naslovi, osvobojenimi sleherne vsebine ali z novo vsebino, ki jo spominu dodaja trenutno čustvo, razpoloženje, včasih pa tudi tista zmajsko sedemglava zahteva po pesmi »za današnjo rabo«: Kovaška, Žebljarska, Z vlakom, Duma, Veš, poet, svoj dolg?, in ne nazadnje: Župančič sam.

Kronika časa, kot jo danes razumemo, ve povedati, kako je med vojnama vse kulturno slovenstvo zlahka našlo skupen imenovalec za enako vzneseno čaščenje pesnika: *mojstrstvo besede*. Poudarjeni, negovani, forsirani kult besede je v sorazmerju s svojo rastjo neopazno praznil socialno sporočilo tudi takih pesmi, kot sta Kovaška in Žebljarska, čeprav je — resnici na ljubo — že v sami Župančičevi poetiki nekaj, kar takšen odnos pogojuje: v svojem »občutku dolžnosti«, da mora govoriti narodu kot celoti, se je pesnik očitno zavestno ogibal ostrejšim socialnim družbenim prvinam, torej socialnim razlikam in nasprotjem v narodu, naslavljal ga je, svoj narod, kot sklenjeno celoto, kajti samo takšen narod ga je zbrano poslušal, komunikacija na takšni ravni je morala biti nujno vzvišena, visoko etična, narodno združujoča, česar sta se zavedala tako pesnik kot narod,

ki mu je izkazoval spoštovanje, kakršno je povsem izjemno v slovenski literaturi. Ali smemo ob tem reči, da je tudi sama Župančičeva pozicija v slovenski literaturi izjemna, docela drugačna, brez možnosti primerjave z drugimi? Pritrdilen odgovor bi bilo mogoče podkrepiti z marsikatero prvino v Župančičevi liriki, predvsem v njegovi domovinski poeziji, ki je številna in tako zelo izrazita. Sam pesnik je »sebe v narodu« zelo jasno, enako odgovorno kot samozavestno, opredelil v pesmi Na Bledu:

*Glej, Marija,
mati presveta,
srce poeta
drug je tvoj.
I krog njega se gnete usoda
mojega roda,
k meni roma domovina
od vseh strani ...*

Podobne avtovizije pesnika »v narodu« bi težko našli še kje v Evropi dvajsetega stoletja: »*k meni roma domovina od vseh strani*«. — Tej visoki, polbožanski, sakralni funkciji pesnika je pravzaprav ustrezala tudi visoka pesem, njen izgovorjalec je lahko bil samo največji *mojster besede*, in vesplošno, narodno združujoče oplajanje ob njej je pesnika resnično spremenilo v barda. Takšen Župančič je zašel v šole (bolj čaščen kot ljubljén), takšen se je udomil v težko premakljivi zavesti našega otroštva, toda velika napaka bi bila, če bi takšnega spet potrdila naša misel, ali morda celo potreba »za današnjo rabo«, ob stoletnici njegovega rojstva. Najbrž ni naključje, da si s takšnim Župančičem predvsem povojne generacije ne vedo (vemo) kaj početi, kajti narodne in družbene razmere več niso take — in prav je, da niso — ko bi k pesniku romala domovina z vseh strani in bi se narodova usoda gnetla okrog njega (njegovega srca), pa tudi beseda ni, in najbrž ne more več biti, tisti popolni absolutum, ki mu je vse drugo podrejeno. Mojstrstvo besede je samo ena, lahko tudi odločilna, pa vendar samo ena prvina pesmi, torej tudi pesnika. In docela zanesljivo tudi Župančiča.

Pa vendar: tudi danes, ko v poeziji norme tako malo pomenijo, ko je do ludizma demokratično odprta sleherna možnost »pesnjenja«, ko je tudi med Slovenci, ne manj kot v svetu, v praksi uveljavljeno načelo, o kakršnem je, kot o idealnem stanju, modroval, med mnogimi drugimi, tudi veliki italijanski pesnik Giuseppe Ungaretti, da je namreč »načinov pesnjenja neskončno, toliko, kolikor je pesnikov v preteklosti, danes in v prihodnosti« — smo tudi mi, ljudje s kulturno logiko mišljenja, nagnjeni k iskanju Župančiča »iz enega samega kosa«, kajti: če je že velik, mora biti ... Kaj? Vzvišeno osamljen kot Prešeren? Neizprosno bojevit kot Cankar? Lirsko drhteč kot Murn? Skrivnostno omamen kot Kosovel? Bila je že zapisana misel: usoda (tista mitična, neizprosna iz grške mitologije) ni hrula čezenj, življenje se mu je baje celo nasmihalo (kakšna sramota za pesnika!), bil da je med slovenskimi pesniki tako rekoč edini srečen v že kar optimalnem pomenu besede, pa se mi vendar zdi, da je vsaj včasih tudi on poskusil vso trpkost prizemske slovenske usode, po glavi se mi namreč ves čas tega razmišljanja mota tisto njegovo modrovanje o smehu pri Slovencih (Ada-

mič in Slovenci), zato si ne morem kaj, da se ne bi vprašal: Kaj pa, če je bil njegov evforični vitalizem (kot vesta povedati kritika in literarna zgodovina, ne ravno epikurejski), bolj intelektualno estetski, kultno pesniški, le posebna varianta njegove edine človeške in pesniške možnosti v čisto konkretni realnosti časa in naroda, ki ni bil nikoli posebno naklonjen smehu, ne pri Prešernu (ki »se je znal poredno muzati, smehljati, nasmihati, posmihati in zvonko smejati«), ne pri Levstiku (ki »se smeje na vse zobe«), ne pri Aškercu (ki »se krohoče na vse grlo, iz trebuha včasih, da je že kar nespodobno«), ne pri Ketteju (ki se smeji »še po fantovsko, hudomušno in veselo«), ne pri Murnu (ki se je smehljajal »bridko in bolno«), z »ironično porogljivim« smehom Cankarja vemo, kako je bilo, toda danes, smo danes zmožni videti, na primer, v Župančičevem vitalizmu, ki ga niso pogojevale ne razmere ne čas, ampak se je, morda, rodil in ohranil le v silnem intelektualnem naponu, v katerem je pesnik ustvarjal svoje svetove (in se, bolj nezastrito kot drugi, tudi samovšečno, zaziral vanje), posebnost, svojevrsten unicum v slovenski poeziji, eno izmed redkih manifestacij ustvarjalnih moči, torej ne samo zvonko mojstrstvo besede, ampak tudi odnos do sveta, življenja, časa?

Morda ni neutemeljena misel, da je tudi zaradi tega prav Župančič, ki sta mu sprotna kritika in poznejša literarna zgodovina, kot nobenemu drugemu med velikimi, zlatili s slovenskostjo (kot najvišjo estetsko in nacionalno etično vrednostjo) domala vse, kar je ustvaril, v intimnosti naše zavesti vendarle manj slovenski: moti nas, kot kaže, nekakšna njegova gospodskost, in dejstvo, da v njem ni (tako značilno za slovenski pesniški svet) nič žrtvenega, ne izziva v nas vnaprej pripravljene ljubezni, ki, menimo, bi jo morali brez pridržka izkazovati vsem velikim. Ne zadnjemu med njimi Otonu Župančiču.

Ali ni ta muka z ljubeznijo-dolžnostjo že nekoliko staromodna za naše dni? Če kdaj, danes zagotovo nepotrebna. Italijani na primer zlahka trdijo, da je Dante največji pesnik vseh časov, hkrati pa mirno razpravljajo o šibkostih, mrtvih mestih, dolgočasnih pasajah v Božanski komediji, ki pa vseeno ostaja »božanska« — zaradi tistega, kar je v njej resnično veliko; o ljubezni do pesnika, do simbola, ki ga njegovo ime pooseblja, pa ni sledu niti v šolskih čitankah. Zagotovo je bila naša nacionalna usoda v preteklosti takšna, da je bilo treba vpreči v zavest o sebi sleherno utrujujočo prvino: tudi ljubezen do velikih pesnikov. Danes je takšna ljubezen bolj projekcija preteklosti v nas kot pa naš dejaven odnos tega trenutka. Z rastjo kulture (ki smo ji vendarle in kljub vsemu priča), z opaznim premikom od oralnega posredovanja k individualnemu, kritičnemu dialogu pesnik — bralec, ki je med vsemi komunikacijami tudi najbolj naravna, nujno vzpostavljamo tudi drugačen odnos do naše dediščine. Spreminjajo se celo naše naravne doživljajske zmožnosti, okus in duhovne potrebe, celo skupne stiske, narodne in družbene, dobivajo drugačne razsežnosti, predvsem pa drugačen poudarek, in so celo pri svojem izviru »nekaj drugega«. Najbrž smo tudi Slovenci dandanes notranje bolj trdni, zreli, da nam vsega velikega, kot rečeno, ni več treba enačiti s popolnostjo kot ne popolnosti iz nekritičnosti z ljubeznijo.

Ob stoletnici Prešernovega rojstva je Župančič napisal svojo himnično *Pesem mladine*; najbrž je današnji čas manj enfatičen, neprikladen za himne, vendar tudi po Župančičevi zaslugi kulturno dovolj zrel, da je zmožen

sprejeti velikega poeta ob stoletnici njegovega rojstva brez predsodkov, brez ozkosti in simbolne redukcije šolskega učbenika in domoljubnega katekizma, v polni in večpomenski odprtosti poezije, ki je bila živa v svojem času in je živa tudi v našem.



Denis
Poniž

Spoštovani tovariš urednik!

Ko sem pred dnevi prejel vaše pismo, tj. pismo uredništva revije, ki se doslej zame ni kaj prida zanimala, sem bil nemalo presenečen. Še bolj presenečen sem bil nad vsebino, ki me je vabila k sodelovanju v nekakšni anketi, ki jih je revija prepolna.

Jaz se na ankete slabo razumem.

Toda v pismu je stalo črno na belem: »... ker ste s poezijo povezani z več nitmi: kot avtor, teoretik in praktični ocenjevalec, vam najbrž

ne bo težko formulirati tudi svojega odnosa do Župančiča pesnika...« Itd.

Dobro, ampak zakaj, sem se spraševal. Samo eno mi je bilo jasno: motiti Župančičevo stoletnico, ves hrup in blišč, ki se ji prilega, ne bi bilo niti najmanj pametno. Kot avtor, teoretik in praktični ocenjevalec sem s svojim pisanjem povzročil že precej hude krvi z najrazličnejšimi, zame mnogokrat neprijetnimi posledicami. In vsega je bilo krivo pisanje, ki sem zanj sodil, da ne skuša nič spreobrniti in nič pokvariti.

Ampak z Župančičem je drugače! Kako že gre tista znana pesmica: Prešeren, Levstik, Cankar, Župančič, potem ni več povsem jasno, pa vseeno Bor, Menart — to je generalna linija slovenske lirike! Tukaj ni varno postavljati pasjih bombic na tire.

In sem sklenil, da ne bom nič pisal, nič mislil in kar vesel sem bil tega pogumnega, strahopetnega sklepa.

Potem ste me, tovariš urednik, povabili še po telefonu in mojo zmedenost, izraženo z jecljanjem in splošno zadrego, povsem razpršili. Da bo uredništvo tolerantno tudi do neprijetnih spisov, blatenja seveda ne bo dovolilo, pa vseeno, sicer pa je to praznik in prazniku se spodobi prazničen list s prazničnimi besedami. In potem je sledila še vrsta napotkov tehnične narave o rokih in obsegu in tako naprej, pa sem znova pozabil vprašati, kaj pridnega sem storil v poslednjem času, da se bom pojavil na straneh revije,